

14 maart 1917

Men meldt ons, dat op 1 april de enige tijd geleden stop gezette afbraak van het vluchtoord te Ede zal worden hervat. Dan zal zo spoedig mogelijk de gehele bevolking van dat vluchtoord, nog ruim 3000 personen, naar Nunspeet worden overgebracht. Alleen de vluchtelingen, die gehuisvest zijn in de verplaatsbare woningen bij het kamp, kunnen met hun gezinnen blijven wonen en in de werkinrichting werkzaam blijven.

Aan alle ambtenaren is tegen 1 mei eervol ontslag uit hun betrekking verleend, onder bepaling, dat zij, indien hun diensten niet meer nodig zijn, ook eerder kunnen ontslagen worden. In dit geval zal hun salaris ook tot 1 mei worden uitbetaald.

De afdeling schoolkleding zal te Nunspeet vervallen. Wel krijgt ieder kind zijn kleertjes mee, die het dan ook te Nunspeet kan gebruiken, doch de schoolkleding zal te Nunspeet – waar deze ook thans niet bestaat – niet gehandhaafd blijven. Het Belgische onderwijzende personeel zal te Nunspeet gehandhaafd worden en dadelijk nadat de te Ede afgebroken scholen te Nunspeet zijn opgebouwd, aldaar het onderwijs voortzetten op dezelfde wijze als dit te Ede gebeurde. Ook de leeszaal zal te Nunspeet worden opgebouwd.

30 maart 1917

Belgische kinderen.

Van het Duits consulaat te Maastricht is bij het Huisvestingscomité te Katwijk telegrafisch bericht ontvangen, dat aanstaande maandag te Moelingen-Eijsden 220 Belgische kinderen uit Luik en omgeving zullen aankomen, welke kinderen bij particulieren geplaatst worden voor de duur van de oorlog.

1 april 1917

Uit Havre.

Havre, 31 maart. Berichten uit Oyster Bay (bij New York), waar Roosevelt benevens vele Vlaamse Belgen gevestigd zijn, behelzen, dat men daar besloten heeft om de zorg van 2400 Belgische kinderen op zich te nemen. Roosevelt spant zich voor een beweging tot het verkrijgen van een miljoen dollar per maand ten voordele van de Belgische kinderen. Tenslotte rekent Kelsey, professor aan de hogeschool te Michigan er op, een niet minder belangrijk bedrag voor hetzelfde doel te kunnen vergaren.

4 april 1917

Belgische kinderen.

Te Maastricht zijn maandagmiddag 220 Belgische kinderen uit de omgeving van Luik aangekomen. Zij waren 's morgens per boot van Luik naar Visé vertrokken en gingen van daar te voet naar Moelingen, waar ze zeer nauwkeurig aan den lijve werden onderzocht; daarna mochten ze de grens over en vertrokken ze per trein naar Maastricht. Gisteren zouden ze daar door een geneesheer onderzocht worden.

6 april 1917

Het vluchtoord te Ede.

Men schrijft ons:

Met de afbraak van het vluchtoord te Ede is opnieuw een aanvang gemaakt. De eigenaar van de elektrische installatie had op 31 maart aan de regeringscommissaris kennis gegeven, dat hij, ingevolge de

bepalingen van zijn contract, de 15^e april aanstaande de elektrische installatie zou doen verwijderen. De regeringscommissaris heeft evenwel deze datum niet afgewacht, maar heeft zondagmorgen vroeg zes padvinders, Belgische jongens van 17-23 jaar, aan het werk gezet, om de elektrische installatie te doen afbreken. Deze jongens hebben daaraan de gehele zondag gewerkt en in zeven zalen alle geleidingen enz. uitgebroken, zonder enig deskundig toezicht.

Maandagmorgen heeft de heer de Vries uit Watergraafsmeer, de eigenaar van de elektrische installatie, daartegen geprotesteerd bij generaal Drijber, doch zonder succes. De heer de Vries heeft toen door de rijkspolitie de vernieling van zijn eigendommen doen vaststellen en proces-verbaal laten opmaken.

Noch de opzichter over de elektrische installatie, noch de chef van de afdeling bouw in het vluchtoord heeft van deze plotselinge afbraak op zondag iets geweten. De jongens hebben dit werkje, dat toch ongetwijfeld vakkennis vereist, geheel alleen opgeknapt.

Een honderdtal vluchtelingen zijn thans met de afbraak bezig. Deze mensen verdienen, naar ons verzekerd wordt, een daggeld van 2 tot 4 gulden, terwijl ook de Belgische padvinders een goed daggeld hebben.

Het badhuis, de riolering en meer inrichtingen, die Ede als woonplaats gerieflijker maakten dan Nunspeet, zullen thans te Nunspeet worden aangelegd of gebouwd.

10 april 1917

Rotterdam - Koning Albert's verjaardag.

Ter gelegenheid van de verjaardag van koning Albert van België hebben het Comité belge en de Belgische kring zondag aan de Belgische kolonie hier ter stede een plechtig Te Deum en tantum ergo aangeboden, in de Ignatius van Loyolakerk aan de Van Vollenhovenstraat hier.

Dit Te Deum werd gezonden door pater P. Charles de Temmerman, Belgisch aalmoezenier, en de abbé's de Longueville en Misonne, met medewerking van het koor Laus Deo der Ignatiuskerk. Daarna speelde het orgel de Brabançonne en het Wien Neerlandsch Bloed.

Onder de zeer talrijke aanwezigen bevonden zich de heren F. J. Goffart, consul-generaal, en Edw. Knight, viceconsul van België; P. de Reffijc, consul-generaal van Frankrijk; E. G. B. Maxse, consul-generaal van Engeland; kolonel Declercq; van Cutsem, vroeger voorzitter van de rechtbank te Antwerpen; Hermans-Ausloos, voorzitter van het Belgisch comité en lid van het Belgisch officieel comité in Den Haag; Collas, voorzitter van de Cercle Belge; van den Branden, afgevaardigde van het comité national de secours et d'alimentation; R. van Loo, voorzitter van de Belgische scholen en vice-voorzitter van het Belgisch comité; commandant Gorren, van de Belgische marine; de Pooter, van de relief-commissie; commandant Stevens; 1e luitenant C. W. E. van Hoek, commandant van de interneringsgroep Rotterdam; van Hees, van het Belgisch ministerie van spoorwegen; Raamdonck, afgevaardigde van het werk voor de krijgsgevangenen; C. Robijn, van het steuncomité; G. Steijns, van het Belgisch comité; Robert, voorzitter van de spoorwegbeambten; de bestuursleden van het Comité Belge en van de Belgische Kring, bestuursleden, leraren, onderwijzers en een 200-tal leerlingen van de Belgische scholen, tal van Belgische officieren en minderen.

's Avonds hebben de Belgen de verjaardag van hun koning gevierd met een vaderlandse kunstuitvoering in den Doele. De toeloop was zo groot, dat de grote Doelezaal geheel bezet was.

Nadat het muziekkorps van de interneringsgroep Rotterdam de Brabançonne en het Wien Neerlandsch Bloed had gespeeld, opende de heer Hermans-Ausloos de avond met een vaderlandlievende rede in de Franse taal. Hij wees er op, dat de Belgen in hun langdurige ballingschap, waarin zij echter de liefde voor hun vaderland onveranderd hebben bewaard, voor de derde maal bijeen waren om de verjaardag van koning Albert I te vieren, voor de Belgen niet alleen een dag van feest, maar ook een ogenblik waarin hun moed en hoop voor de toekomst als een lichtstraal te voorschijn treden in het donker van de rampen, die hun vaderland getroffen hebben.

Voor ons, aldus spreker, is koning Albert I het symbool van het Belgische vaderland, de vertegenwoordiger van het recht en de vrijheid, de vorst, die de eer, de vrijheid en de grond van het vaderland verdedigt.

Ook aan de trouwe, onafscheidelijke gezellin van de koning, de nobele koningin, "Notre dame de la patrie", van wie spreker haar werk onder de soldaten, in de lazaretten en hospitalen herdacht, wijdde hij woorden van eerbiedige liefde en dankbaarheid.

Dan ontwikkelde hij, die zegde de volstrekte zekerheid te hebben, dat de overwinning zal zijn aan de zijde waar ook de Belgen staan, een toekomstbeeld, waarin hij de koning aan het hoofd van zijn soldaten de hoofdstad van het bevrijde vaderland zag binnenkomen.

Met zijn kreet: Leve de koning, leve het bevrijde vaderland, stemden de aanwezigen geestdriftig in.

Tenslotte sprak de heer Hermans-Ausloos in het Hollands een woordje tot de Vlaamse broeders. Met bewondering, erkentelijkheid en geestdrift moeten wij heden, zo zegde hij, de kreet "leve de koning" aanheffen. Hij heeft bewezen, dat wij onder alle omstandigheden op hem mogen steunen. Als een toonbeeld van plichtsbesef en wilskracht, heeft hij het zwaard getrokken voor de eerbiediging van onze rechten, al is hij thans slechts de vorst van een land van verwoeste steden en platgebrande dorpen. Hij is de grootste onder de vorsten, omdat hij de vorst is van eer en plicht. Ik weet het wel: de oorlog duurt lang, maar hoe zwaarder de druk wordt, hoe wakkerder moet onze vaderlandse geestdrift zijn. Wij moeten de moed niet opgeven, en wij luisteren niet naar de taal van de verraders, die de naam van Belgen niet waardig zijn en wiens verraad moet en zal uitgeoefend worden. Moed, geduld en vertrouwen zijn onze leuze. Volmaakter, krachtiger en schoner dan voorheen zal België herleven.

Het overige van de avond was gewijd aan muziek, zang en voordracht, waarvoor de medewerking was verkregen van de dames P. Dauphin, van de opera te 's Gravenhage, en Gerbeau, van de grote schouwburg te Reims, en van de heren P. Marmont, M. Danlée en Thoen, van de opera te 's Gravenhage; Jos. de Klerck en A. de Leeuw.

11 april 1917

Het Belgisch onderwijs te Rotterdam.

Men schrijft ons:

De Belgische onderwijsinstellingen hier ter stede worden bestuurd door een plaatselijke commissie, waarin naast Nederlandse autoriteiten en een Belgische katholieke geestelijke, een vertegenwoordiger van de Belgische ouders en enige Nederlandse en Belgische vakkundige adviseurs zitting hebben. Deze commissie staat onder het rechtstreekse toezicht van de centrale commissie voor het onderwijs aan de uitgewekenen, te Amsterdam, die de hogere leiding heeft over al de Belgische scholen in Nederland en deze namens de Nederlandse regering betaalt of subsidieert.

Het gemeentebestuur van Rotterdam heeft steeds zijn welwillende medewerking aan het Belgisch onderwijs verleend, zodat onlangs nog gelegenheid werd gegeven tot het openen van een nieuwe Belgische lagere school aan de Kortekade 28, terwijl het stadsbestuur ook bereidwillig het meubilair voor het Belgisch atheneum en de middelbare school, welke thans overgebracht zijn naar de voormalige zeevaartschool, Calanustraat 24 c, in bruikleen gaf. Verder is het ook mogelijk geworden de bestaande lagere school, Stationsplein 10 c, uit te breiden, terwijl op Feyenoord, Maaskade 20 c, de bestaande Belgische school gehandhaafd blijft.

Het voornemen bestaat verder, klassen voor voorbereidend onderwijs, voor kinderen van 5 tot 6 jaar, in te richten in de lagere school aan de Kortekade 28, ten minste als zich daartoe een voldoende aantal gegadigden aanbieden. Deze voorbereidende klassen zullen worden georganiseerd naar het voorbeeld van de bekende Antwerpse kindertuinen.

Het onderwijs in de Belgische scholen wordt geheel in Belgische geest geleid, het beantwoordt aan de Belgische schoolwetgeving, het Belgisch leerprogramma wordt stipt nagevolgd en het onderwijzende personeel is uitsluitend Belgisch.

In al de scholen wordt voldoende zorg besteed aan het onderwijs in de beide landstalen; voor meisjes bestaat er gelegenheid lessen te volgen in de nuttige handwerken, en in al de scholen wordt godsdienstonderwijs gegeven, met eerbiediging van de vrijheid der huisvaders, zulks op de grondslag van de Belgische onderwijswet.

Dank zij de hulpmiddelen, verschaft door de Nederlandse regering en de welwillende medewerking van het gemeentebestuur van Rotterdam, zijn al de nodige leermiddelen en leerboeken in de Belgische scholen voorhanden.

Middelbare school en atheneum bereiden de leerlingen rechtstreeks voor tot de betrekkingen in handel en nijverheid, tot de examens voor bedieningen en ambten in de openbare besturen en tot de universiteiten.

Nieuwe leerlingen kunnen op de werkdagen van 10 tot 12 uur 's voormiddags ingeschreven worden bij het hoofd der volgende onderwijsinstellingen: a. Stationsplein 20 c, lagere school, voor leerlingen van 6 tot 14 jaar; b. Kortekade 28, bewaarschool en lagere school, voor leerlingen van 5 tot 14 jaar; c. Maaskade 20 c, lagere school voor leerlingen van 6 tot 14 jaar; d. Calandstraat 24 c, middelbare school en atheneum voor leerlingen, die hun lagere studies voltooid hebben.

12 april 1917

Amsterdam

De verjaardag van koning Albert.

Voor de derde maal zijn ook hier ter stede de Belgen bijeengekomen om in ballingschap de verjaardag van hun koning te

vieren. Maar het is nu stellig de laatste maal, zegde de eerste spreker gisteravond op het feest in Bellevue, de heer Leonce du Castillon. Want hij is er zeker van, of liever, hij gelooft innig, dat het volgende jaar België zal bevrijd zijn, en dat op de eigen bodem van het wreed getroffen land alle landskinderen weer verzameld zullen zijn om hun koning.

De avond was natuurlijk vooral een hulde aan de koning, maar in die hulde werden ook begrepen het vaderland, dat immers als het ware verpersoonlijkt wordt door de moedige Albert; het geallieerde leger, de nieuwe bondgenoot Amerika en het herboren Rusland.

De tweede spreker was de heer Marcel Wynen, die de "heilige haat" predikte.

Vervolgens had er een welgeslaagd concert plaats.

Als gewoonlijk bevonden de consuls der geallieerden zich onder de aanwezigen.

17 april 1917

Belgische kinderen.

In de Times van 11 dezer staat een advertentie, waarin geld wordt gevraagd voor het Working Men's Belgian Fund, ten behoeve van de Santé de l'Enfance Belge in Den Haag, die Belgische kinderen, wiens gezondheid het wenselijk maakt, uit België in ons land brengt, om ze, nadat ze hier enige tijd zijn gevoed, naar België terug te zenden.

De Belgische kinderen, die zes weken te Middelburg en Vlissingen hebben vertoefd, zijn hedenmorgen weer naar hun vaderland teruggekeerd. Donderdag worden weer andere verwacht.

Hedenochtend zijn van verschillende plaatsen 300 Belgische kinderen uit de richting Amsterdam-Den Haag aan het station Delftse Poort aangekomen, die om 11 u 30 per extra trein over Roosendaal naar België zijn teruggekeerd.

18 april 1917

's Gravenhage – Belgisch-Nederlands feest.

Men schrijft ons:

Wanneer Belgen feestvieren, dan is dat iets geheel anders dan wat wij Hollanders gewend zijn. Vanavond in de Dierentuin kon men dat weer terdege zien. De Belgische kolonie hier ter stede heeft zich onder de vreselijke oorlogsomstandigheden geweldig uitgebreid en bij het vaderlandse feest ter viering van koning Albert's verjaardag waren er uit al de verschillende lagen van die kolonie velen toegestroomd en vulden de Dierentuinzal.

Er hing een warme, haast zouden wij zeggen, huiselijke stemming. Men was onder elkaar. Met een paar voorname gasten, de gezant en de vertegenwoordiger van de geallieerde naties, onder wie ook de Amerikaanse gezant.

Het volkslied, door mej. Edith Buyens in nationaal kostuum gezongen, ontketende dadelijk een stroom van geestdrift. En die bleef de hele avond doorvloeien. Elk woord, dat op het Belgische vaderland betrekking had, deed de bijval opnieuw losbreken en zich uiten met ongewone uitbundigheid. Twee sprekers lieten zich horen, de heren van Puyvelde en August Dupont, de eerste professor aan de Gentse Hogeschool, laatstgenoemde voorzitter van het Belgische comité.

Beiden hebben in heel warme woorden weergegeven wat er leefde in al de aanwezigen, zij spraken van de beproevingen, die België doorstaat en de heldhaftigheid van zijn koning te midden daarvan.

Prof. van Puyvelde wees onder meer op de pogingen, die onophoudelijk gedaan worden om Vlamingen en Walen van elkaar te trekken.

Het ogenblik is nu nog niet gekomen, zegde hij, om de bestaande geschillen te beslechten, later als de vrede weergekeerd is zal daartoe de juiste tijd zijn aangebroken. Thans moeten de twee partijen broederlijk samengaan tot het einde.

Vaderlandslievende tableaux vulden de verdere avond. In zes afdelingen vormden zij een hulde aan het Belgisch leger. Wij zagen achtereenvolgens voorstellingen van de strijders van Luik, die van Halen, die van Aarschot, die van Antwerpen en die van de IJzer.

Een apotheose, waarbij mevrouw Dayrmont een gedicht van E. Roetener zegde, en het slotkoor van Benoit's Rubenscantate gezongen door de dames Buyens en Cardec en zinnebeeldig voorgesteld door soldaten en kinderen, bekroonden het geheel.

Ook bij de andere tableaux was er voordracht of zang. Telkens als het scherm werd weggetrokken voor een nieuw tafereel barstten de toejuichingen opnieuw los en tenslotte is er zeer lang en warm gejuicht.

Jongedames verkochten kokardes in de kleuren van Nederland, België, Frankrijk en nog andere naties.

20 april 1917

Belgische kinderen.

Te Roosendaal zijn gistermiddag 554 Belgische kinderen aangekomen. De Grondwet vermeldt daaromtrent:

Ongeveer om kwart voor één stoomde de trein met wuivende, zingende kinderen binnen.

De kleinen, verdeeld naar de verschillende richtingen van vertrek, zagen er vermoeid en hongerig uit. De meesten waren dan ook al van 's morgens 4 uur op pad. De groepering liep vlug en vlot van stapel, zodat met de middagtreinen als volgt de kinderen konden vertrekken:

Naar Leiden 40, naar Den Haag 30, naar Zevenbergen 11, naar Oudenbosch 24, naar Bergen-op-Zoom 50, naar Wouw 95, naar Goes 26, naar Middelburg 46, naar Vlissingen 106, naar Breda 51, naar Eindhoven 36, naar Arnhem 28, naar Gouda 11.

Ontvluchte Belgen. Dinsdagnacht werd de bakker A. S. te Schore gewekt door een 17-tal jonge mannen, Belgische vluchtelingen, die op de een of andere wijze – hoe wilden ze niet zeggen – het bezette gebied van België waren ontvlucht. Uitgehongerd en verkleumd van koude kwamen ze aan een goed adres – een bakker – terecht. Nadat ze zich wat gewarmd en gespijzigd hadden, vertrokken ze naar de landbouwer B., waar ze het verdere gedeelte van de nacht in de schuur doorbrachten.

Woensdagmorgen zijn ze met de eerste trein vertrokken om dienst te nemen in het Belgische leger. Verschrikkelijke verhalen werden gedaan over de toestand in België. Onder de vluchtelingen bevonden zich twee burgemeesters, een notaris en een advocaat.

24 april 1917

Belgisch-Nederlandse feestavond.

Men meldt ons uit Den Haag:

Uit erkentelijkheid voor wat Nederland gedaan heeft ten behoeve van de Belgische uitgewekenen, hadden een aantal hier ter stede vertoevende Belgen, verenigd in een comité onder voorzitterschap van baron Fallon, de Belgische gezant, vanavond in de schouwburg een uitvoering, waarvan de opbrengst bestemd zal zijn voor het Nationaal Steuncomité.

Het programma bevatte in hoofdzaak muzieksnummers bij de vertolking waarvan het Residentieorkest onder leiding van Emiel Hullebroeck, mej. Sarah Kalker en de heer Charles van Isterdael hun medewerking verleenden. Voor het overige was het gevuld met voordrachten van de heer Modest Lauwerijs, een declamator en een allegorische voorstelling, in elkaar gezet door de heer Isidoor Opsomer.

De heer Lauwerijs heeft allereerst een fragment uit Open Lucht van Streuvels ten beste gegeven, waarin hij – het zij terloops gezegd – niet bijzonder voldeed; later hebben wij van hem nog O 't ruisen van het ranke riet van Gezelle gehoord en de Klokke Roeland van Albrecht Rodenbach. Vooral in laatstgenoemde trof de warme metaalklank van zijn stem. Levendig applaus en een krans werden zijn deel.

Tot slot van de avond de reeds aangeduide allegorische voorstelling. Een zinnebeeldige weergave van de uittocht uit België en de ontvangst door de elf Nederlandse provincies met de Nederlandse vlag in het midden, gedragen door de Nederlandse Maagd.

Gedurende deze vertoning werd het Nederlandse volkslied gespeeld, dat met de Brabançonne ook de avond had geopend. De aanwezigen zongen beide keren mee.

Ook toen Huylebroeck de Vlaamse Leeuw zong, stemde men op alle rangen met warmte in.

Over de kunst en het volks sprak dr. Frans van Cauwelaert voor de grote pauze een kort woord, waarin hij de betekenis van de kunst in de ontwikkeling van een volk schetste en waarin naast erkentelijkheid van een volk schetste en waarin naast erkentelijkheid van België jegens Nederland een groot vertrouwen op de toekomst van het Belgische vaderland doorstraalde. De toekomst, die niet zal rusten op de plaats van de thans verwoeste monumenten van schoonheid en geschiedenis nieuwe zijn verrezen, het roemrijke verleden waardig.

Met luide toejuichingen heeft men de spreker doen blijken, hoezeer zijn warm gevoelde woorden insloegen.

Jonge meisjes verkochten bloemen; ook het goed verzorgde programma werd ten bate van het steuncomité te koop aangeboden. Er was veel publiek.

30 april 1917

Bij het afscheid hebben de kinderen van de Belgische vluchtelingen in het vluchtoord Ede mevr. Förster, de chef van de afdeling kinderverzorging, schoolkleding en schoolbaden gehuldigd. Een der kleinen heeft haar onder een buitengewoon enthousiast gejuich een zilveren kaartencoupe aangeboden als een herinnering aan haar werk in het vluchtoord en als bewijs van dankbaarheid voor het vele, dat zij voor de kinderen der arme bannelingen heeft

gedaan. Ook door de ouders werd mevr. Förster hulde gebracht, terwijl haar echtgenoot, de chef van het kledingmagazijn, als herinnering een wandelstok met zilveren knop werd aangeboden. De plechtigheid werd opgeluisterd door het muziekkorps van het vluchtoord.

13 mei 1917

Onderwijs aan Belgische kinderen.

De consul-generaal van België hier, de heer F. Goffart, heeft gisterenmiddag aan de vier inrichtingen voor Belgisch onderwijs, die respectievelijk gevestigd zijn aan het Stationsplein, Kortekade, Maaskade en Calandstraat (de school aan laatstgenoemde straat is er een voor middelbaar onderwijs) een officieel bezoek gebracht.

Na afloop van dit bezoek hebben de leerlingen van de hoogste klassen van deze scholen zich verenigd in de grote zaal van het gebouw van de Sint-Jozefgezellenvereniging tot het vieren van een schoolfeest, waarbij ook de consul-generaal met zijn echtgenote, enkele Belgische militaire autoriteiten en enige leden van de commissie voor het Belgisch onderwijs aanwezig waren.

Het feest werd geopend met het spelen van de Brabançonne door het harmonieorkest van de Belgische interneringsgroep in deze stad.

De voorzitter van de commissie, de heer R. van Loo heeft daarna in een toespraak de lands- en stedelijke regering, de leden van de commissie voor het Belgisch onderwijs, de onderwijzers dank gebracht voor de medewerking en de steun, aan het onderwijs gegeven.

Nadat de heer Goffart ook nog het woord had gevoerd, nam het eigenlijke schoolfeest een aanvang, dat door een groot aantal ouders van de leerlingen werd bijgewoond.

22 mei 1917

Kunstavond Belgische Rode Kruis (ingezonden stuk).

Rotterdam, 21 mei 1917

188 Schiekade

Mijnheer de hoofdredacteur!

Er zijn Belgen bij mij geweest. En in het naïeve Vlaams, dat voor onze oren zo ontroerend kan klinken, hebben ze mij verteld van het afschuwelijke leed van hun gewonden en van de geldnood, waarin het Belgische Rode Kruis verkeert. Welke Hollandse vrouw zou onder die zielsdroeve relazen van wat dit dappere kleine volk van onze burens dag aan dag heeft te lijden niet vertederd worden, niet willen meehelpen naar haar zwakke krachten om althans iets van dit gruwelijke lijden te verzachten? Ik heb hen dan ook niets kunnen weigeren. Geld hebben ze nodig, veel geld. Ze vroegen mij of ik wilde voordragen, en gretig heb ik ja gezegd. Toen ze mijn gretigheid zagen, hebben ze gevraagd of ik misschien zelfs wel een grote kunstavond wilde organiseren, en zonder bedenken heb ik ja gezegd. "Ja natuurlijk". En toen bleek, dat ik alles wilde doen wat zij wensten, zegden ze bij hun vertrek: "Dus U wil er voor zorgen, Mevrouw? er helemaal voor zorgen?"

En omwille van hun arme gewonden, heb ik ook op mij genomen die kunstavond voor te bereiden, zo, dat Rotterdam in staat zou worden gesteld te getuigen van zijn genegenheid voor de schone

instelling van het Rode Kruis, van het Rode Kruis voor onze zuidelijke broeders, wiens ellende ons allemaal immers ter harte gaat, nietwaar, waar wij zo gezegend nog in vrede mogen leven?

Maar nu ... merk ik dat ik te veel heb beloofd. Een vrouw alleen kan niet alles wat zij wel wil, en vooral ons leven is zo vol ... van wonderlijke tegenstellingen vaak.

Ik ben nu zo ver, dat mijn kunstavond er zal zijn op 26 mei aanstaande in onze Grote Schouwburg, doch nu heb ik hulp nodig.

Ik heb nodig Rotterdamse jonge meisjes om programma's te verkopen. Ik heb nodig dames van Rotterdamse huize, die met ons, artiesten, de pauze gezellig willen maken om thee te schenken en champagne – en ik heb nodig het Rotterdams Publiek, dat al is het dan ook buiten een avond van lentezoelte en geurende bloesem, waarin de nachtegaal zingt, toch nog eens de Grote Schouwburg komt vullen tot in de nok, om zo samen een massa geld bijeen te brengen voor het Belgische Rode Kruis, dat de gewonden verzorgt van de slagvelden.

En allereerst, mijnheer de hoofdredacteur, kom ik uw hulp vragen: voor de plaatsing van deze oproep.

Hoogachtend,

Alida Tartaud-Klein
Toneelspeelster

30 mei 1917

Van het Belgische front.

In een zeer druk bezochte bijeenkomst in de salon van den Doele, belegd door het Belgische comité te Rotterdam, en tot bijwoning waarvan ook de leden van de afdeling Rotterdam van de Alliance Française waren uitgenodigd, heeft de Belgische luitenant A. graaf van der Burch, in de Franse taal, een lezing gehouden over het Belgische leger en het leven van de Belgische soldaten in de loopgraven aan de IJzer.

De heer van der Burch, die als vrijwilliger in het leger is getreden, in het begin van de oorlog gewond is, en later aan de IJzer heeft gestreden, bracht de daden van het Belgische leger in de eerste maanden van de wereldkrijg in herinnering, waarbij hij het tot staan brengen van de Duitsers aan de IJzer als een overwinning kenmerkte, uitsluitend van het gedeelte van het kleine Belgische leger, dat daar in die dagen gestaan heeft.

Hij stond daarna uitvoerig stil bij de uitgebreide reorganisatie, die zich onder de leiding van minister de Broqueville heeft voltrokken, en waardoor een zeer grote verbetering en uitbreiding tot stand is gebracht van artillerie uitrusting, het auto- en mitrailleurwezen (de hondentractie van de mitrailleurs is ook in het Belgische leger afgeschaft), de bevoorrading, het vliegwezen en de geneeskundige dienst, welke laatste, met de meest moderne hulpmiddelen toegerust en uitstekend georganiseerd, de gewonden hulp biedt zo spoedig en zo goed als mogelijk is.

Hulde bracht de heer van der Burch aan koning Albert en ook aan de koningin, die glimlachend leeft in de villa, waarvan de schildwachten wel eens gedood worden door de bommen van Duitse vliegers, en die dag aan dag haar zorgen over de gewonden uitstrekt. Evenzeer bracht hij hulde aan de nagedachtenis van de echtgenote van dr. de Sage, omgekomen doordat zij op de terugreis

uit Amerika het getorpedeerde schip waarop hij voer, niet wilde verlaten, maar gewonden bleef verzorgen.

Spreker verzekerde de moeders en echtgenoten en zusters, dat er voor de mannen aan het front alles gedaan wordt, wat er menselijkerwijze voor hen kan gedaan worden. Hij verhaalde daarbij van hun spelen, hun sport, van het bibliotheekwezen, enz., en liet goed uitkomen dat het moreel van de troepen niets te wensen laat.

In de tweede helft van zijn lezing, die meermaals door levendige bijval werd onderbroken, werden een aantal lantaarnplaatjes vertoond, die een duidelijk beeld gaven o.m. van de eerste en tweede linie tegenover de inundatie van de IJzer, van de verbindingen, van het zich begeven van afdelingen soldaten naar hun posten: beelden, die lieten uitkomen welke ontberingen de soldaat aan het front in de modder, in de winterkoude, in zijn holen en op zijn moeilijke posten vlak tegenover de vijand moet doorstaan.

Spreker verzoekt de aanwezigen met nadruk, dit alles steeds goed te bedenken. Met klem drong hij er op aan, dat alle Belgen eensgezind slechts één doel voor ogen zullen hebben, dat zij na de oorlog als één man zullen werken aan de opbouw van België, opdat het land sterker en schoner dan voorheen uit deze worsteling moge opstaan. Daarbij bracht hij bovendien scherp naar voren, dat hij van een door Duitsland aangeboden vrede niets wil weten en hij verzekerde, dat ook de soldaten aan het front slechts één wens hebben, nl. de vijand te overwinnen en het land te heroveren.

De met gloed en overtuiging uitgesproken rede vond aan het slot langdurige toejuiching.

1 juni 1917

Uitgeweken Belgen.

Het lid van de tweede kamer, de heer Knobel, heeft de 15e mei de volgende vraag ingezonden:

Is de minister bereid een nader overzicht te verstrekken, zo mogelijk in bijzonderheden tredend, van hetgeen de regering, sedert het begin van de oorlog tot dusver, ten bate der naar hier uitgeweken en op andere wijze hier te lande aangekomen Belgen heeft verricht en bekostigd?

De minister van binnenlandse zaken heeft daarop de 29^e dezer een bevestigend antwoord ingezonden.

Over de grens gekomen.

In Zeeuws-Vlaanderen zijn woensdag 5 Belgen over de grens gekomen. Het waren inwoners van Lissewege, die voor de Duitsers hadden moeten werken.

18 juni 1917

Gisteren zijn twee Belgische jongens van 17 jaar over de Belgisch-Nederlandse grens gekomen.

26 juni 1917

De Vlamingen in Frankrijk.

St. Adresse, 10 juni 1917.

Frankrijk herbergt een kwart miljoen Belgische vluchtelingen, die overeenkomstig de wens, bij hun aankomst uitgesproken door de

president der republiek, “se trouvent chez eux au foyer de la France”. Men kan wel zeggen dat het zo goed als uitsluitend Vlamingen zijn: zeker ver in de negentig ten honderd, en zulks is duidelijk aan wie de omstandigheden in aanmerking neemt waaronder de vlucht naar het buitenland heeft plaats gehad.

Het Waalse deel van het land was reeds door de vijand overlopen, eer de bewoners aan vluchten konden denken. Daarentegen liet de loop der gebeurtenissen aan de bewoners van het noorden de tijd naar Antwerpen en de kuststreek te snellen, of in Hollandse grensplaatsen een veilig verblijf te zoeken. De grote trek der vluchtelingen ving eerst goed aan na de gevechten rond Aarschot, op de Gete en bij Halen, en het op Antwerpen samentrekkend leger werd dan ook door zulke scholen dorpingen uit het Limburgse en het Brabantse voorafgegaan, dat de Scheldestad als overspoeld werd. Het in de loop der maand augustus op initiatief van koningin Elisabeth gevormde vluchtelingencomité, geleid door de Kamervoorzitter, de heer Schollaert, trachtte wel die stroom in een regelmatige bedding te leiden, maar eerst nadat Nederland en Engeland zich bereid hadden verklaard aan een groot aantal vluchtelingen gastvrijheid te bieden, kon met ordelijke evacuatie een begin worden gemaakt.

De snelle loop der gebeurtenissen liet echter geen tijd aan ordelijke en afdoende uitvoering van welke maatregelen ook en het comité vermocht slechts enige tienduizenden naar Holland en Engeland te zenden. Een wilde vlucht voegde aan die tienduizenden honderdduizenden toe, terwijl eveneens honderdduizenden langs de kuststreek te hoop werden gejaagd. Voor hen bleef de vlucht naar de IJzestreek en van daar naar Frankrijk de enige uitweg.

Die massa opgejaagden was bijna uitsluitend samengesteld uit bewoners van het Land van Waas, Oost Vlaanderen en de gehele kuststreek, en de zich daar reeds ophoudende vluchtelingen uit Mechelen, Lier, Dendermonde, Aalst.

Voor zover de scheepsgelegenheid het toeliet, volgden veel Antwerpenaren en Oostendenaren de regering naar Havre, doch de overigen dwaalden eerste langzaam Frans-Vlaanderen binnen, later gevolgd door een aanzienlijk deel der bewoners van de IJzerstreek, de enige waar werkelijk een geregelde evacuatie heeft plaats gehad. Het was dus wel in hoofdzaak de Vlaamssprekende bevolking, die naar Frankrijk uitweek, terwijl van het Franssprekend landsdeel slechts een klein deel der welgestelden, die de vervoermiddelen naar Engeland niet tijdig hadden kunnen bereiken, Frankrijk binnen dreef. De bewoners van het zuiden zagen trouwens weinig in een vlucht naar gene zijde der grens, waar zij al even weinig beveiliging konden verwachten als op eigen grond;

In het bijzonder de Vlaamse vluchtelingen, zonder uitzondering tot de onbemiddelde volksklasse behorend, vertoonden neiging in Noord-Frankrijk te blijven hangen en hoopten zich daar op met de talrijke vluchtelingen uit Rijsel en omstreken. Die opeenhoping werd zo bezwaarlijk, dat de Franse regering wel krachtig moest ingrijpen. In samenwerking met het comité-Schollaert, dat onmiddellijk na aankomst in Havre zijn taak weer had opgevat - en thans op veel ruimere schaal - werd getracht de stroom af te leiden, naar die Franse departementen, waar een stelselmatige verspreiding der vluchtelingen kon meewerken aan het verhelpen van het nijpende tekort aan arbeidskrachten. Nog in het begin van de winter werd het gebied der krijgsoperaties en zijn belendende streken door de vluchtelingen ontruimd. Franse, zowel als Belgische

uitgewekenen werden over geheel Frankrijk verspreid, tot zelfs in de Pyreneeën toe.

Van in het begin werden Belgische en Franse vluchtelingen zowel door de bevolking als door de regering volkomen op één lijn gesteld. De arme Vlaamse uitgewekenen werden even hartelijk verzorgd, als de gevluchte landgenoten en ook de regeringsmaatregelen waren voor hen gelijk. De kosten voor hun noodzakelijk onderhoud werden onmiddellijk door de staatskas gedragen. Een algemeen geldende regel schreef voor, dat de gemeenten aan de vluchtelingen huisvesting, voedsel en kleding moesten verschaffen, of een uitkering, waardoor zij in hun meest dringende noden konden voorzien.

De vluchtelingentoeelage werd voor allen vastgesteld op 1,25 F voor elke volwassene en op 0,50 F voor elk kind, later gebracht op 0,75 F. Zij ontvingen dus dezelfde toelage als de familieleden van de gemobiliseerden.

Gelijktijdig werden de prefecten er op gewezen, dat de steun in natura en vooral het onderbrengen der vluchtelingen bij liefdadige particulieren, meer afdoende hulp zou bieden, dan geldelijke tegemoetkoming en dat dus overal een dringend beroep moest worden gedaan op de gastvrijheid en het particulier hulpbetoon, waardoor niet alleen de stoffelijke nood werd gelenigd, doch ook zedelijke hulp werd geboden.

Die particuliere hulp werd eveneens zeer ruim verleend. Tal van buitenplaatsen ruimen plaats in voor grotere of kleinere groepen vluchtelingen, en vooral bij de middenklasse vonden tal van uitgewekenen een goed onderkomen, zoals bij kleinere winkeliers en bij grote gezinnen, waar zij nog een helpende hand konden

uitstrekken. In het algemeen kan men zeggen, dat de vluchtelingen snel en ruim geholpen werden. Er bestond zelfs een grote mate van naijver om de ongelukkigen uit het noorden toch maar zo goed mogelijk te verzorgen, en voor diegenen van hen die wilden werken, een goedbetaalde plaats in te ruimen.

Maar de bereidwilligheid tot werken liet te wensen. Over het algemeen bevonden de vluchtelingen, vooral die uit de lagere volksklassen, zich in een psychologische toestand, die het best wordt aangegeven door de uitdrukking “uit de lijken geslagen”. Eerst zeer langzamerhand waren ze met overreding tot arbeiden aan te zetten, en vooral toen ze zagen, hoe velen der met hen gevluchten gemakkelijk een goed stuk brood verdienden, togen zij aan de slag. Ook bleef aanmoediging van bovenaf niet achterwege. Nog voordat de vluchtelingen twee maanden in Frankrijk waren, zond de Franse minister van binnenlandse zaken aan de prefecten een rondschrijven, waarin hij zich over de onwil tot werken beklaagde; om aan die toestand, “die een schande dreigt te worden” een einde te maken, machtigde de minister de prefecten en gemeentebesturen, om alle onderstand kortweg te weigeren, aan vluchtelingen, die voor goedlonend en geschikt werk niet te vinden zouden zijn. Van de andere kant stelde hij als regel, dat de allocatie geen vermindering mocht ondergaan op grond, dat de vluchteling door lonend werk verbetering in zijn toestand heeft gebracht. De cumulatie van loon en steun werd zelfs op zeer ruime schaal toegestaan.

Na zeer korte tijd was de onwilligheid tot arbeiden geheel verdwenen; en weldra nam de Belgische arbeidskracht een zeer belangrijke plaats in op het land, zo goed als in de havens en in de nijverheidsstreken.

Op het land vonden de Vlaamse arbeiders weldra hun taak. Trouwens een zeer groot gedeelte van hen was van jongsaf gewend een groot deel van het jaar naar de Franse landbouwprovincies te trekken om daar in het door de ontvolking van het platteland veroorzaakt gebrek aan arbeiders te voorzien. In Vlaanderen zijn ze bekend onder de naam “Fransmans”, die na afloop van de oogsttijd met een welvoorzien buidel terugkeren naar de Vlaamse haard, om in eigen kring te overwinteren.

De vluchtelingen, die de regering naar Havre hadden vergezeld, waren over het algemeen Oostendenaars en kustbewoners, die ofwel als kadewerkers van beroep, ofwel als sjouwerlieden, vissers en losse arbeiders, zich gemakkelijk aan de havenarbeid konden zetten. Ze vonden in de havenplaatsen, die een tijdperk van ongekende bedrijvigheid doormaken en tegelijkertijd voor het belangrijkste deel van hun arbeiders beroofd zijn, overvloedig werk en een hoog loon. Stoffelijk hebben zij van het begin af zelfs een grote mate van welvaart gekend en bij hen houdt de voortdurende loonstijging wel gelijke tred met de snel toenemende levensduurte. Hun lot is verre te verkiezen boven dat der landarbeiders, die in vele streken wel hoge lonen bereiken doch – bijvoorbeeld in het zuiden, waar de Franse boer zelf geen hoog loon gewend is – maar een zeer bescheiden bestaan veroveren, terwijl de levenswijze met de Vlaamse vetpot weinig overeenkomst heeft. Ze genieten, met de vakarbeiders in de nijverheidsstreken, ook dit niet te onderschatten voordeel, dat ze in betekende aantallen bijeenleven, en daardoor nog iets van Vlaams gemeenschapsleven bezitten, terwijl de over de afgelegen hoeven verspreide boeren die vertroosting bij de lange duur van hun ballingschap missen. En de behoefte aan gezelligheid en gemeenschapsleven is bij de Vlamingen zeer sterk. De vakarbeiders bijvoorbeeld, die in de legerindustrieën en in de werkplaatsen in de steden eveneens goed betaald en overvloedig

werk hebben gevonden, hadden al spoedig hun kring gevormd. Hun aantal behoeft niet groot te zijn, of zij leven als thuis, dat wil zeggen, blijven als goede makkers bijeengeschoold, en onderhouden er al hun kleine en grote gewoonten en gebruiken, de minder goede van het estaminetje, tot de zeer grote deugden die hun sieraad zijn, als de spaarzaamheid. Cijfers zijn in dit opzicht te betrekkelijk om de lezer enige duidelijke voorstelling te geven; ik volsta liever met te verklaren, dat bestuurders van kleine “maatschappijen” (zoals ze overal ontstaan waar meer dan twee Vlamingen bijeenzitten) mij waarlijk ontroerende voorbeelden hebben gegeven hoe er gespaard en bezuinigd wordt, hetzij om hulpbehoevende verwanten en vrienden te helpen, hetzij om een spaarduit te hebben vergaard voor bij terugkeer in het vaderland.

De Vlaamse arbeiders vonden in Frankrijk zeer veel waardering. Ik heb ze steeds horen prijzen als stevige, stoere werkers, die niet bang zijn de handen uit de mouwen te steken, lange tijd ingespannen blijven doorwerken zonder van vermoeidheid blijk te geven en allermint “rouleurs en cigarettes” zijn, welke laatste verzekering men uit de mond van elke Franse patroon kan vernemen. Evenwel, juist hun arbeidzaamheid heeft de Belgische arbeider in de Franse werkplaats, maar vooral aan de kaden der Franse havenplaatsen, wel eens parten gespeeld. Over het algemeen – en voor zover het de havenarbeiders aangaat, is dit een zeer groot geluk – tonen de Vlaamse arbeiders niet veel bewondering voor vreemde wijzen van werken. Ze blijven geheel zichzelf – rond Vlaams: een gul slag, dat niet bang is van zwaar werk – en werken op hun manier, zonder enige aandacht te schenken aan werkgewoonten en aan arbeidstempo, die als gevolg van de “pousse-café” en reeksen van arbeidsconflicten er wat al te bedenkelijk zijn gaan uitzien. Ze bleken niet geneigd elke ochtend hun “petit déjeuner” te verdrinken in een druppeltje koffie met een

kannetje Calvados-foezel. En ze trokken zich ook niet veel aan van de rustbel, die elk uur, of iedere vijf kwartier ten minste, over de haven luidt. Doch zij hielden zich bij vlug gedaan werk en losten een boot naar de opvatting van de Franse dokkers in drie vijfde van de passende tijd. Ook in de nijverheid ging het aldus en in de aanvang bleven dan ook kleine wrijvingen niet uit.

Toch duurde het niet lang of men kon het onder elkaar heel goed vinden. “Ce sont des belges” – dacht de Fransman, “’t zien fransche” zegden de Vlaamse jongens, en ieder op zich zelf genoot in zijn zelfvoldaanheid.

In sommige Franse handels- en nijverheidsplaatsen nemen de Belgische arbeiders een zeer betekenende plaats in en drukken zij zelfs hun stempel op het gehele uiterlijke leven, vooral nu het Franse volk zelf, bij de ernstige tijdsomstandigheden, nog meer in besloten kring leeft dan in gewone tijden reeds zo sterk plaats heeft. In zulke plaatsen als Havre, Rouen, Bordeaux, e.a. hoort men op de markt meer Vlaams dan Frans, en in de straten ’s avonds en ook ’s zondags in de cafés is het evenzo.

27 juni 1917

De Vlamingen in Frankrijk.

St. Adresse, 10 juni.

Is al wat de handen uit de mouwen kon steken onder de vluchtelingen op de Franse arbeidsmarkt zeer goed geslaagd, ook de kleine burgerman heeft stoffelijk niet te klagen. Hoewel het aantal “middenstanders” onder de Vlaamse vluchtelingen gering is in vergelijking van de drommen werklieden en boeren, die naar Frankrijk zijn gekomen, hebben de kleine patroons, winkeliers,

handelaars, en al wat er verder toe kan worden gerekend, profijtelijke werkzaamheid gevonden voor hun ondernemingsgeest en wel op een manier, die er veel toe bij draagt het Vlaamse leven onder onze Vlamingen te behouden.

Een groot aantal van hen verving al zeer spoedig de Franse gemobiliseerde bedrijfshoofden: in bakkerijen, slagerijen, schoenmakerijen, cafés en eethuizen, kortom in allerhande kleinere en grotere neringen. De “boulangerie Viennoise” die men in iedere Franse stad vond, werd een “boulangerie Liègeoise” met wel is waar niet altijd een Luikse, maar vrij zeker een Belgische bakker als patroon ... omstandigheid, die een geduchte reclamekracht bleek te bezitten. Tal van zaken, wegens de mobilisatie gesloten, vonden gelegenheid weer te openen. Maar bij het bezetten van die posten bleef het niet. Zij, die gevlucht waren, vergezeld van enige spaarpenningen, huurden voor de duur van de oorlog een of andere “leegstaande zaak” en vatten het bedrijf weer op, daarbij niet vergetend een Belgische vlag uit te steken en de winkelpui te versieren met enige klinkende Vlaamse opschriften, als “Vlaamse Beenhouwerij”, “Uit Lier”, “Van Oostende” en het nimmer vergeten “Hier spreekt men Vlaams”. Opschriften, die het gemakkelijke bereiken, als zij dienen voor de gelegenheden, waar het bier per pint wordt verkocht.

Al die zaken slaagden zonder uitzondering en trokken niet alleen alle Belgische klandizie, die te bereiken viel, maar ook bleven de Franse klanten niet uit. Zelfs in een stad, waar zeer veel Belgen verblijven, doch het overgrote deel der vluchtelingen, zo niet allen, alle dagelijkse verbruiksartikelen koopt in de inmiddels opgerichte en sterk bloeiende Belgische coöperaties, telde ik in enkele straten, naast slagerijen en bakkerijen, ten minste drie of vier schoenmakers, een zestal cafés, een eethuis, twee hotels, drie

fotografen, een slotenmaker, enz., terwijl de helft der kiosken in de centrale hallen door Vlamingen is ingenomen, onder meer als slagerij, zuivelwinkel, groentezaak. Wel een bewijs, dat de Belgische ondernemingsgeest onder de Fransen veel steun vindt.

Ook op de kantoren is het aantal Belgen zeer groot. Zowel in de bankinstellingen, de handelshuizen, als in de gewone administratie van ondernemingen treft men onder het volwassen mannelijk personeel een zeer aanzienlijk aantal Vlamingen aan. In het bijzonder in de grote steden en in de havenplaatsen, waar nog meer dan in normale tijden de vraag naar talenkennis groot is. De Vlamingen hebben daar veel voor, dank zij de gelukkige omstandigheid, dat zij over het algemeen over de kennis der moderne talen beschikken. De Vlaamse jongen, die flink school heeft gedaan, zodat hij geschikt was voor de Antwerpse kantoren, verdient ruim zijn brood, daar de uitgebreidheid van de handelsbetrekkingen met het Britse rijk en met Amerika een geweldige behoefte aan personeel met kennis van de Engelse taal heeft doen ontstaan. Ook om hun nauwgezetheid zijn het zeer gewaardeerde arbeidskrachten. Het aantal van hen, dat door het oproepingsbevel voor de legerdienst naar de oefenkampen werd getrokken, mag dan groot zijn, de beroepstelling, die men binnen enige dagen in Frankrijk gaat houden, zal ongetwijfeld uitwijzen welk een groot deel van het mannelijk kantoorpersoneel uit Belgische vluchtelingen is gerekruteerd.

Groot is ook het aantal industriëlen en groothandelaars, dat in Frankrijk als bedrijfsleider kon optreden of eigen zaken kon voortzetten. Vooral in de metaalindustrie en in de technische vakken hebben zij grootscheeps zaken kunnen doen. De Waalse industriëlen evenzeer als de Antwerpse groothandelaars. Talrijk zijn de kantoren, in Parijs en de grote provinciesteden en vooral de

havensteden, die een vlucht van betekenis hebben genomen. Het spreekt vanzelf, dat zij die in België als agenten van grote buitenlandse ondernemingen optraden, daarbij gemakkelijk vlot geraakten. Evenwel, toen de oorlogsindustrie vooral de vraag naar buitenlandse grondstoffen en materialen in fabelachtige verhoudingen deed toenemen, hebben de Belgische ondernemers niet stilgezeten. Hun namen verschenen al spoedig op de lijsten van de mededingende inschrijvers. Ze zochten naar vertegenwoordiging van grote Amerikaanse en Engelse leveranciers, ondernamen reizen over zee en terwijl ze hun eigen welstand bevorderden, namen ze op voorbeeldige wijze deel aan de aanzienlijke economische taak, die de oorlog op de grote ondernemers heeft gelegd. Menig werk van openbaar belang, dat door de moeilijke omstandigheden bij gebrek aan leiders en werkkrachten te lang onuitgevoerd moest blijven, namen zij ter hand om het goed te voleinden. Menig bedrijf, dat de besturende hand aan het leger moest afstaan, werd door hen op gang gebracht. Binnenkort zal er gelegenheid zijn om aan te tonen, wat bijvoorbeeld de Antwerpse scheepvaartondernemers in hun ballingschap hebben verricht.

Vond dus de veerkracht van het Belgische volksdeel in ballingschap weldra herstel en moedigden de toestanden, in Frankrijk door de mobilisatie verwekt, de Belgische ondernemingsgeest gemakkelijk aan, ook de hulp, zowel van Franse als Belgische officiële zijde geboden, werkte het welslagen niet weinig in de hand. Uit de aard der zaak kwam de bemoeiing van comités en openbare diensten vooral de al of niet geschoolde arbeider ten goede. Het Comité Schollaert heeft in dat opzicht vooral goede diensten bewezen en bijvoorbeeld door zijn centrale werkbeurs en departementale commissies aan de werkzoekenden de weg gewezen, daarbij tevens menig ondernemer, die werkelijk niet wist waar de arbeiders

vandaan te halen, aan zijn vaak zeer talrijke werkploegen geholpen. De heer Schollaert heeft de gelukkige gedachte gehad de talrijke Belgische consuls in de arm te nemen en het dwingt bewondering af hoe velen van hen zich hebben ingespannen, om bemiddelaar te zijn tussen de werkzoekenden en de Belgische en Franse werkgevers.

Feitelijk is het comité Schollaert, met zijn talrijke vertakkingen over het ganse land en zijn zeer uitgebreide werkzaamheid op allerlei gebied als het grote verband van het Belgisch leven in Frankrijk te beschouwen. Het heeft de vluchtelingen, in het bijzonder de Vlaamse, weten te bereiken en is hun tot vraagbaak geweest. Vooral de Vlaamse vluchtelingen ... want verspreid als zij waren, en bij gebrek aan kennis van het Frans, in de regel onbekend met allerhande nuttige en profijtelijke instellingen en maatregelen, die hun stoffelijke toestand trachtten te verbeteren, leefden zij maar al te vaak buiten het bereik van beschermende en behulpzame armen. Niet alleen door haar opzoekingsdiensten en steunverschaffingen en meer weldadige bemoeiingen, maar ook door de opsporing van de arbeidsgelegenheid, de propaganda voor spaarzaamheid, het verschaffen van bekendheid van de overheidsmaatregelen voor de uitgewekenen, het aanmoedigen van particuliere pogingen, die er op uit waren iets voor de vluchtelingen te doen, zoals het in de hand werken van de verbruikskoöperaties, heeft deze commissie ontzaglijk bijgedragen om de onvermijdelijke ballingschapsnoden te verzachten. Haar populariteit is dan ook niet gering.

Hoe omvangrijk de werkzaamheid van deze instelling is, kan worden afgeleid uit enkele cijfers. Ze telt niet minder dan driehonderd hulpcomités en correspondentschappen, verspreid over alle departementen, uitgenomen natuurlijk het bezette gebied. Verder staat het in verbinding met meer dan 150

vluchtelingenaalmoezeniers en beschikt het over de welwillende en krachtdadige medewerking van de talrijke beroeps- en honoraire consuls, van tal van prefecturen en gemeentebesturen en van bijzondere vluchtelingencomités die van Franse zijde opgericht werden, en van tal van personen, die liefdadigheidswerk willen doen. En ondanks het vele dat die hulpcomités en correspondentschappen zelf kunnen afdoen, bereikt de briefwisseling met de vluchtelingen zelf zulke afmetingen, dat het niet zeldzaam is dat de post op een enkele dag duizend vluchtelingenbrieven aanvoert. Het gemiddelde, waarop tegenwoordig gerekend mag worden, ligt tussen de vier- en zeshonderd. Voor een zeer groot deel betreffen de brieven verzoeken om werk en bijstand, vragen voor verplaatsingen en inlichtingen van algemene aard, als omtrent briefwisseling en opsporing van familieleden, geldzendingen naar ouders en verwanten. Maar ook is een zeer groot deel gewijd aan dagelijkse bekommernissen, aan zedelijke noden, zodat het comité vertrouwd wordt gemaakt met die zee van leed, waarin duizenden en duizenden vluchtelingen verkeren. Want al mogen in het algemeen, zoals uit het vorenstaand blijkt, tal van factoren gunstig hebben gewerkt, om de Belgische vluchtelingen stoffelijk afdoende te helpen, er blijft wel een brede marge, voor welke de ballingschap een te zware beproeving is. Ook is er veel stille armoede en verzwegen ontbering ... in de steden hier en daar onder verarmde kleine burgerfamilies, die geen bijstand durven vragen, maar vooral op de zeer verspreide dorpen onder vereenzaamde arme Vlamingen, aan wie het niet gelukt is met Belgische centra verbinding te krijgen, en aan wie de inderdaad zo hulpvaardige maar vaak zelf weinig welgestelde Franse dorpelingen niet de stoffelijke hulp, en natuurlijk nog veel minder die troost en die opwekking kunnen geven, waardoor zij uit hun doffe berusting

zouden worden opgeheven. Ze hebben het leven, maar dat is het dan ook al. Ze hongeren naar een Vlaams woord, dat hun omgeving hun niet kan doen horen. En die nood nijpt erger dan het stoffelijk gemis. Gelukkig heeft de Franse overheid dat in vele streken verstaan, en bewonderenswaardig veel moeite wordt er aangewend om bij de voorzieningen voor de uitgewekenen vooral met hun zedelijke nood rekening te houden. Dat ook de helpers van het comité daarvoor hun beste krachten inspannen is vanzelfsprekend. Ook in die richting is een reuzenarbeid ondernomen.

5 juli 1917

De Vlaamse boeren en de Franse landbouwcrisis.

St. Adresse, 22 juni 1917.

Het aantal tot de landbouw behorende Vlaamse vluchtelingen in Frankrijk bedraagt vele tienduizenden, ja overschrijdt vermoedelijk belangrijk de 100.000. Bij de ontzaglijke omvang, die de landbouwcrisis daar genomen heeft, is het natuurlijk van zeer grote betekenis of van zulk een belangrijk aantal zeer geschikte werkkrachten wel al het profijt wordt getrokken, hetwelk er redelijkerwijze van mag worden verwacht. En nu kan reeds aanstonds worden gezegd, dat het inderdaad aan de Vlaamse boeren is gelukt tijdens hun ballingschap op zeer lofwaardige wijze niet alleen in eigen bestaan te voorzien, maar ook door hun arbeid te voorkomen, dat een zeer groot aantal hectaren vruchtbare bodem tot woestheid terugvielen.

Een groot deel van de Vlaamse landarbeiders was reeds sinds jaar en dag gewoon naar de Franse landbouwprovincies van het noordwesten te trekken, om daar op de steeds meer ontvolkte

hoeven als seizoenarbeiders een flink loon te verdienen. Die “Fransmans” – zoals zij in Vlaanderen worden genoemd – vonden ook nu spoedig de weg naar goed betaalde arbeid. Het merendeel van hen baarde dus weinig zorgen aan de overheid en de liefdadigheid die zich met het lot van de vluchtelingen bezig hielden. Alleen dat deel, hetwelke deze keer noodzakelijkerwijs van hun gehele familie was vergezeld, en niet in het seizoen was aangekomen, had wat moeite om onderdak te vinden. Maar gewend als zij waren, in den vreemde naar werk om te zien, geraakten ook zij weldra aan de slag, hoewel buiten hun “stiel”, zoals men in Vlaanderen zegt.

Heel wat minder goed was het met hen gesteld, die anders allerminst neiging betonen om hun dorp te verlaten, de pachters en boeren, die thans met hun in de regel grote gezinnen de pachthoeve of het erf waren ontvlucht, om de dorpingen te vergezellen naar den vreemde in de meest harde betekenis van het woord. Voor die mensen, die betrekkelijk aan meer welstand gewoon waren, werd de mogelijkheid om aan de slag te komen niet alleen bemoeilijkt door het grote gezin, maar vooral door het veel geringer aanpassingsvermogen en het gemis van bekendheid met het Frans. Hoewel de plaatselijke overheid, vooral de prefecturen, en ook de commissie, alles in het werk stellen, wat maar in hun vermogen was, om die boerenbevolking voor de landbouw te behouden, bleef zij zeer achter bij de “Fransmans”.

Er was dus alle reden voor om zich in het bijzonder met het lot van die talrijke landbouwfamilies bezig te houden, waar hun rondwalen ook voor de algemene landbouwtoestand zelf hoogst nadelig was. Hun verzeild raken in allerhande op zich zelf nuttige, maar voor hen zelf weinig geschikte arbeidsgelegenheden, (sjouwerswerk vooral, houthakken, wegwerk, enz.) deed voor de

landbouw, die nog het meest dringend van al arbeiders nodig had, tal van goed bruikbare arbeidskrachten verloren gaan. Bovendien stond ernstig te vrezen, dat zo men niet organiserend optrad, ten gevolge van onoordeelkundige plaatsing de Vlaamse hulp voor de Franse landbouw beneden rechtmatige verwachting zou blijven.

De crisis, waaraan de Franse landbouw bloot staat, openbaart zich niet alleen in het reeds voor de oorlog bestaande, en door de mobilisatie natuurlijk in ontzaglijke mate vermeerderd tekort aan arbeidskrachten, maar in even grote mate in het gebrek aan bedrijfsleiders en boerengezinnen, waardoor gehele hoeven verlaten blijven. En juist in de behoefte aan boerengezinnen konden de Vlaamse vluchtelingen voor een niet gering te schatten deel voorzien. Men kan zeggen, dat dit laatste sinds mei 1916 eerst goed is begrepen, want van die tijd af hebben de vluchtelingenverzorging en de landbouwbelangen elkaar flink de hand gereikt. Sindsdien dagtekent de samenwerking van het vluchtelingencomité Schollaert met het Franse departement van landbouw en de prefecten van de landbouwgewesten en de landbouwsyndicaten. Zeer belangrijke diensten zijn ingericht, waarover de West-Vlaamse volksvertegenwoordiger, baron Gilles de Pélechy de hoede heeft.

Men stond voor verschillende moeilijkheden. In de eerste plaats moest er naar worden gestreefd, dat tal van personen, gezinshoofden en volwassenen, die allerhande werk, maar nu juist geen boerenwerk hadden opgevat, weer naar veld en boerderij terugkeerden. Een gehele wervingsarbeid moest met behulp van de werkbeurzen en haar vertakkingen worden ondernomen. Zij die tot landbouwwerk geschiktheid hadden, moesten met de arbeidsgelegenheid worden bekend gemaakt en bemiddeling vinden bij het onderhandelen met de werkgevers. Daarnaast moest getracht worden het verblijf bij de Franse boerenfamilie mogelijk te

maken, want dikwijls gaf een luttel misverstand aanleiding tot het opnemen van de knapzak. Geschillen over loon en verblijfsgeschiedenis werden onophoudelijk aan de besturen bekend gemaakt, zodat een afdoende regeling niet mocht uitblijven.

De Belgische werkbeurs heeft aan deze moeilijkheden, die alle categorieën van landbouwers betroffen, het hoofd geboden, in de eerste plaats door bij de vluchtelingen-landbouwers, voor zover de omstandigheden het toelieten, een onderzoek in te stellen naar het werk hetwelk zij verrichtten. Door middel van vragenlijsten heeft de werkbeurs (die over geheel Frankrijk werkt) zich op de hoogte gesteld, waar en onder welke omstandigheden de boeren en landarbeiders zich in Frankrijk ophielden. Daarbij werd vooral gelet op de omstandigheid of zij al of niet door familieleden waren vergezeld. Betrof het een gezin of een familiegroep, dan werd ook ondervraagd naar het landbouwwerk, dat de vergezellende verwanten zouden kunnen verrichten. Ook werd natuurlijk omstandig gevraagd naar de soorten van boerenwerk waarvoor zij het meest in aanmerking kwamen, hun bekendheid met de moderne landbouwwerktuigen, en met bijzondere werkwijzen van het grootbedrijf.

De werkbeurs verkreeg op die wijze een goed overzicht van wat de Franse landbouw van de Vlaamse werkkrachten zou mogen verwachten. Van de andere kant verschaften haar betrekkingen met de prefecten en besturen in de landbouwstreek haar de nodige bekendheid met de werkgelegenheid. De werkbeurs bracht weldra een ontzaglijk aantal werknemers en werkgevers tot elkaar, maar effende tevens de weg tot overeenstemming en tot behoorlijke verhouding. In de eerste plaats werd gezorgd voor een tweetalige arbeidsovereenkomst, die een einde moest maken aan

de vele geschillen en misverstanden, die voor een niet gering deel voortsproten uit misverstaan in de letterlijke zin van het woord. Met de belangrijkste landbouwsyndicaten werd overeenstemming verkregen over enige, overeenkomstig de plaatselijke toestanden ingerichte, arbeidscontracten, waarin de loonregeling, vooral in de vele gevallen van stukloon, zeer minutieus was omschreven. Verder werd er steeds voor gezorgd dat de gezinnen bijeen bleven en een zeer behoorlijke huisvesting vonden, terwijl ook op de verdere verzorging, als voeding en rust, nauwlettend acht werd geslagen. Waar de werkbeurs tevens bij verplaatsingen kosteloos vervoer kon verschaffen en door haar inspectie in voortdurende aanraking kon blijven met de landbouwers en boerenknechten, daar duurde het niet lang of de schakel tussen de Vlaamse en de Franse belanghebbenden was spoedig zeer hecht. Het gelukte weldra een beduidende hoeveelheid landbouwers naar de landbouw terug te voeren en vooral velen een meer geschikte plaats te bezorgen.

Maar de hoofdwerkzaamheid, die het meest van invloed zou zijn bij het verlenen van werkelijk afdoende hulp aan de Franse landbouw, lag in een andere richting. Zo spoedig men zag, dat inderdaad een zeer groot aantal pachters en kleine eigen boeren die in België een groter of kleiner bedrijf hadden geleid, zich onder de vluchtelingen bevonden en dat ook onder de overigen er tal van gezinnen waren, die gemakkelijk een niet al te grote boerderij zelf zouden kunnen drijven, is men pogingen in het werk gaan stellen die vluchtelingengezinnen aan te wenden voor de bevolking der verlaten hoeven. Ook in dat opzicht is men geslaagd.

Een groot aantal grondbezitters en eigenaars van hoeven, die tengevolge van de mobilisatie het bedrijf hadden moeten opgeven, waren graag bereid hun hoeven te laten exploiteren. Men kon daarbij een stelsel volgen, dat in sommige landbouwstreken van

Frankrijk nog zeer verbreid is, en waarbij de “pachter” over geen kapitaal hoeft te beschikken.

De vluchtelingen-boeren die zo de zorg voor de goede gang van zaken op een hoeve op zich namen, deden dit in sommige gevallen als maitre-valet of gerant, maar in de regel als “pachter” volgens het stelsel van “métayage”, waarbij de eigenaar niet allen de grond en de hoeve, maar ook de levende have, de werktuigen en het zaad net als de meststoffen beschikbaar stelt, zodat de “pachter” over niets anders dan zijn werkkracht en die van zijn overige gezinsleden behoeft te beschikken. De opbrengst wordt tussen “pachter” en eigenaar ongeveer gelijk verdeeld.

Dat de pogingen in die richting beproefd niet zonder goede uitslag zijn gebleven, moge blijken uit het hoge cijfer van hectaren grond op die wijze weer in cultuur gebracht. Niet minder dan 12.000 ha grond worden volgens dat stelsel door een 300 Vlaamse boerengezinnen bebouwd, voor de duur van de oorlog. Voor de duur van de oorlog, want de Belgische commissie, die er naar streeft alle gezinnen voor een vol jaar te plaatsen richt de overeenkomsten voor de “pachtende” gezinnen in voor de tijd van het gedwongen verblijf in het buitenland, daar zij natuurlijk in niet de geringste mate de eigen landbouw van boerengezinnen wil beroven.

Ook bij deze pachtcontracten houden de werkbeurs en de vertegenwoordigers van het comité Schollaert zoveel mogelijk toezicht op de behoorlijke uitvoering en staan de boeren met raad en daad bij in de vele gevallen waarin hun verblijf op vreemde bodem zijn eigenaardige moeilijkheden vertoont.

Nog in een ander opzicht tracht men van Belgische zijde tegemoet te komen aan het tekort van arbeidskrachten in Frankrijk. Er wordt

namelijk een beroep gedaan op de oorlogsverminkten, waarvan een deel zeer goed geschikt is voor landbouwwerk, terwijl ook de beide grote invalideninrichtingen, die van Port Villez en die van St. Adresse, een groot aantal landbouwers teug voor hun arbeid geschikt hebben gemaakt. Naar wij juist hoorden verluiden, zal binnenkort worden overgegaan tot het pensioneren van een groot aantal invaliden en ongeschikten. Daarvan zal het overgrote deel aan het gewone arbeidsleven worden teruggegeven. Op het ogenblik staat door het "verlof zonder soldij" ook reeds de mogelijkheid open om voor de dienst afgekeurden naar het land te zenden. Ook hebben sommige depots grote "ontginningen" van verlaten akkers ter hand genomen.

De genomen maatregelen werken alle tot grote tevredenheid, niet alleen van de Franse overheden en eigenaars, maar ook van de Vlaamse vluchtelingen. Wat de laatsten betreft, zij hebben er een middel tot betrekkelijk grote welstand door gevonden. Hun verspreid zijn, en de daarmee samenhangende hulpeloosheid is er door verminderd, want, in de Franse landbouwstreken, die voor hun hulp in aanmerking komen, dus in hoofdzaak Pas de Calais, , Seine et Oise, Seine Inférieure, en Calvados, daar voelen zij zich niet zo alleen, daar vinden zij overal "Fransmans" en Vlaamse boeren, en voor alles een werk dat hen naar de hand staat. En dat laatste is voor dit ijverig slag wellicht het voornaamste. Bovendien heeft het langdurig verblijf van de seizoenarbeiders reeds jaren geleden enig Vlaams verband doen ontstaan, waardoor de nieuw aangekomenen zich niet al te afgezonderd moeten voelen. Wat van Parijs uit door het uitgebreide werk "Ons Vlaanderen" voor hen wordt gedaan, zal blijken als wij over de morele toestand der Vlamingen een en ander kunnen mededelen.

10 juli 1917

Nota betreffende de Belgische vluchtelingen.

In de nota betreffende de Belgische vluchtelingen, opgemaakt in de eerste helft van juli 1917, deelt de minister van binnenlandse zaken onder meer het volgende mede:

Reeds in de eerste dagen na de inval van de Duitsers in België kwamen vluchtelingen over onze grenzen om een toevlucht te zoeken in Zuid-Limburg, waar zij door de bevolking liefderijk werden ontvangen. Toen de honderdtallen duizendtallen werden en onder de velen die zich aanmeldden, ook elementen bleken te schuilen, wiens aanwezigheid vooral in deze bewogen tijd niet te miskennen gevaren opleverde, was het ogenblik gekomen om van overheidswege de inkwartiering en verspreiding te regelen. Terwijl zoveel als doenlijk van de ruimschoots aangeboden bemiddeling van particulieren, gebruik werd gemaakt, openden publieke gebouwen hun deuren en werden de vluchtelingen die onze neutraliteit in gevaar konden brengen of die zich misdroegen, geïnterneerd in het legerkamp te Oldebroek of in een te Veenhuizen in gebouwen der Rijkswerkinrichtingen gesticht vluchtoord.

Naarmate het gebied door de Duitsers in België bezet, zich uitbreidde, kregen ook andere grensprovincies dan Limburg hun aandeel in het vluchtelingencontingent, waar aanvankelijk op dezelfde voet als in Limburg gehandeld werd.

De regering besefte, dat zij kwam te staan voor een vraagstuk hetwelk niet vatbaar zou zijn voor oplossing op eenvoudige wijze. Naast de gewone organen eiste deze plotseling gegroeide tak van staatsbemoeiing organen ad hoc om tevens leiding te geven aan de talrijke particuliere commissies tot verzorging van vluchtelingen die

zich vormden. Daarom werd een rijkscentrale commissie tot behartiging van de belangen van naar Nederland uitgeweken vluchtelingen in het leven geroepen. Daarnaast werd de oprichting waar nodig, van provinciale en van plaatselijke commissies bevorderd.

Terwijl een en ander bezig was te groeien, naderden de Duitsers Antwerpen. Hiermee werd een episode ingeluid, die het vluchtelingenprobleem met één slag gans van karakter deed veranderen. Kwam tot dusver de bevolking van dorpen en gehuchten slechts bij tien- of hoogstens bij honderdtallen over onze grens, die getallen werden nu snel duizenden en honderdduizenden. Zodra deze toestand zich begon af te tekenen, was het ogenblik gekomen om van regeringswege met krachtige hand in te grijpen en nog voordat de inname van Antwerpen een voldongen feit was, had de minister van binnenlandse zaken de commissarissen van de koningin uitgenodigd, om, zo veel slechts enigszins doenlijk, in alle gemeenten van hun provincie voor onderdak te zorgen. Immers het stond vast, dat de zuidelijke provincies bij verre na niet bij machte zouden blijken gedurende enigszins langere tijd de stroom van vluchtelingen te herbergen en niet minder vast stond het voor de regering, dat Nederland al het mogelijke moest doen om de verdreven bevolking haar lot zo draaglijk mogelijk te maken. Verspreiding over het ganse land was het enige middel dat hier baat kon brengen.

Intussen brachten de eerste oktoberdagen van 1914 een zo overstelpende menigte binnen onze grenspalen – een schatting van een miljoen schijnt niet te hoog – dat niet onmiddellijk allen naar elders gevoerd konden worden. Kon uit dezen hoofde van het dislocatieplan niet onmiddellijk de gewenste uitvoering worden gegeven, de bevolking van Zeeland en Noord-Brabant, krachtig

gesteund door militair en burgerlijk gezag, heeft op overbekende wijze weten te voorkomen, dat de rampen, die de verdrevenen hadden getroffen, nog vermeerderd werden. De regering harerzijds zorgde, door bemiddeling van de etappediens, voor aanvulling van de voedselvoorraad en trachtte door het zenden van dekens, het afstaan van publieke gebouwen en van tenten enz., zoveel mogelijk het gebrek aan onderdak en aan dekking te verminderen, terwijl ook van elders uit het land particulieren al het mogelijke deden om de druk te verlichten. Daar het zich verder liet aanzien, dat de toestanden in Noord-Brabant en Zeeland nog geruime tijd bijzondere voorzieningen noodzakelijk zouden maken, werd een regeringscommissaris benoemd, die, met recht van substitutie, zich de belangen van de vluchtelingen in deze beide provincies zou aantrekken.

Terwijl de verspreiding van de vluchtelingen over het ganse land geleidelijk werd voortgezet, moest in het onderdak van velen, die de eerste dagen en nachten onder de blote hemel overnachtten, worden voorzien. Een kamp kwam tot stand in Bergen-op-Zoom en een ander bij Hontenisse.

Met een en ander kon men zich redden, totdat de toestand zich opnieuw scherper zou aftekenen. Afgewacht moest worden of na de bezetting van Antwerpen door de Duitsers vele Belgen zouden terugkeren, dan wel of de grote meerderheid aan een langer verblijf hier te lande de voorkeur zou geven. Niemand werd tot vertrek gedwongen, maar vrije reisgelegenheid naar België werd in ruime mate beschikbaar gesteld. Hiervan makten weliswaar velen gebruik, maar velen keerden ook weer terug en na verloop van ettelijke weken bleken toch nog ongeveer 720.000 vluchtelingen bij ons te vertoeven.

Hieruit blijkt wel ten duidelijkste, dat doorzetting van de geheel voorlopige maatregelen in meer definitieve niet achterwege kon blijven.

De regering was genoopt over te gaan tot oprichting van vluchtoorden, Belgische dorpen, waar een regeringscommissaris met zijn staf over orde en regel zou hebben te waken, maar waar overigens aan de vluchtelingen zoveel vrijheid zou worden gegund als slechts enigszins mogelijk was. Te dringender werd de behoefte hieraan gevoeld, omdat de legerplaats te Oldebroek, die, gelijk gezegd, aanvankelijk voor de opneming van vluchtelingen diende, ontruimd moest worden. Zo ontstond binnen verrassend korte tijd het eerste Belgische dorp in Nunspeet, dat aan een dertienduizend personen onderdak kon verschaffen. Begrijpelijkerwijze kon in de aanvang aan alle wensen worden voldaan; klachten over ligging, dekking, voedsel, enz. bleven niet achterwege, maar de regering was steeds bereid aanstonds aan redelijke verlangens tegemoet te komen.

Met één vluchtoord als dat te Nunspeet kon nochtans niet volstaan worden. Na een onderzoek in verschillende streken van het land ingesteld en nadat een aanvankelijk plan om te Hoek van Holland een vluchtoord te vestigen, bij de nadere uitwerking moest worden opgegeven, verzeen nog een tweetal grote vluchtoorden, en wel op de heide te Ede en te Uden.

Aanvankelijk werd Ede voor vluchtelingen van enigszins betere stand dan die te Nunspeet bestemd, en in verband daarmee een zeker comfort betracht. De ervaring heeft niet aan dit theoretisch opzet beantwoord; de bevolking van de beide vluchtoorden werd op de duur van gelijke aard.

In het voorjaar van 1917 is, daar het aantal vluchtelingen dat in de vluchtoorden moest worden opgenomen, gaandeweg afnam, ter besparing van kosten, het vluchtoord te Ede opgeheven en de bevolking daarvan overgebracht naar Nunspeet, waar het vluchtoord met een deel van de vrijkomende barakken is uitgebreid. De totale kosten van de overbrenging bedroegen 48.109 gulden.

Het vluchtoord te Ede bood, en dat te Uden biedt plaats voor ongeveer 10.000 mensen.

Naast deze drie grote inrichtingen kwam in Gouda door particulier initiatief met steun van de regering, een toevlucht tot stand, die hoofdzakelijk uit broeikassen en dergelijke bestaat, en een kleine tweeduizend personen kan herbergen. De bewoners van de vluchtoorden ontvangen dagelijks vlees, vis of vet. Een onderzoek naar hun financiële omstandigheden pleegt, ook wegens de daaraan verbonden moeilijkheden, niet te worden ingesteld. Ze worden nooit rechtstreeks tot arbeid gedwongen, maar zijdelings wordt het mogelijke gedaan om te voorkomen dat al te velen hun dagen in ledigheid doorbrengen. Zij die werken, ontvangen nl. zoveel als doenlijk een kleine beloning in geld, kleren of anderszins.

De regering volgde, toen eenmaal de beschikking over de nodige ruimte verkregen was, deze gedragslijn, dat particulieren, die vluchtelingen onder hun dak wilden behouden, daarin niet slechts niet werden belemmerd, maar een toelage kregen van 0,35 gulden per volwassene en 0,20 gulden per kind, mits de burgemeester of het militair gezag om redenen van openbare orde of anderszins geen bedenkingen tegen hun verblijf ter plaatse inbrachten. Was dit laatste het geval en konden de vluchtelingen ook niet elders, waar deze bedenkingen niet golden, onderdak vinden, dan werd hun de

keuze gelaten tussen terugkeer naar België of opname in een vluchtoord.

Alleen bij vluchtelingen van een stand in de maatschappij die zich boven de gewone verheft, bleek een verklaarbare tegenzin tegen opname in een vluchtoord te bestaan. Ten behoeve van dezen, als zij behoeftig werden, de zogenaamde *pauvres honteux*, is daarom met medewerking van de Rijkscommissie en van het Amsterdamse comité, een regeling getroffen, waardoor zij tegen een rijksvergoeding van ten hoogste 70 cent per dag elders onderdak kunnen gebracht worden.

Uit particuliere middelen werd tot dusver voor deze stille behoeftigen veel hulp verleend. Die middelen raken uitgeput; de regering zal in het ontbrekende moeten voorzien.

In de loop van de oorlogsjaren is een groot deel van de vluchtelingen naar België teruggekeerd; maar ook uit België kwamen gestaag weer uitgewekenen naar Nederland. De regering heeft zich van elke bemoeienis onthouden welke op hun gaan of komen van invloed zou kunnen zijn, omdat zij aan de vluchtelingen generlei zekerheid aangaande hun bestaan in België kon geven. Ten aanzien van een groep vluchtelingen, is evenwel afgeweken van dit beginsel. Met de Duitse regering werd onderhandeld over terugkeer van de bevolking der strafinrichtingen en toen die onderhandelingen tot een uitkomst hadden geleid, werden deze vluchtelingen aan de Duitse autoriteiten in België overgegeven.

Met ingang van 1 juli 1915 werd daarop het vluchtoord te Veenhuizen opgeheven.

Het aantal vluchtelingen dat thans (juli 1917) in Nederland overblijft, is niet met stelligheid op te geven. Naar ruwe schatting

zullen er vermoedelijk ongeveer 30.000 à 40.000 door de regering ondersteund worden. Daarvan zijn er in de vluchtoorden te Nunspeet 6902, te Uden 6233 en te Gouda 1210. In verband met het hierboven medegedeelde over de ruimte in de vluchtoorden en ter verduidelijking mag dienen, dat te Nunspeet en te Uden ook vele gezinnen van Nederlandse arbeiders, die uit Duitsland overkwamen, zijn gehuisvest.

De regeringszorg voor de vluchtelingen was met het onder dak brengen en voeden niet uitgeput. Ook in kleding en schoeisel moest worden voorzien; het bij uitstek netelige vraagstuk van de werkverschaffing vorderde alle aandacht, terwijl bovendien voor het onderwijs van de kinderen en voor vakonderwijs aan ouderen diende gezorgd te worden. In een en ander is de regering, gelijk trouwens overal in deze moeilijke dagen, op niet genoeg te waarderen wijze door het particulier initiatief gesteund. Het reeds genoemde, te Amsterdam gevestigde, Nederlandse comité tot steun van Belgische en andere slachtoffers beschikte over ruime geldmiddelen uit giften enz. van particulieren. Giften, die bij de Rijkscommissie inkwamen zonder bepaalde bestemming werden aan dit comité overgemaakt. Aldus ontving het een bedrag van ruim 92.000 gulden, waaronder 10.000 gulden uit Zwitserland. Het comité heeft met name aan het kleding en schoeiselvraagstuk volle aandacht gewijd en in vele noden voorzien. Toen zijn geldmiddelen te kort schoten heeft de regering het comité in staat gesteld met de nodige verstrekkingen verder te gaan en bevorderd, dat overal elders zoveel mogelijk in deze behoeften door bemiddeling van het comité wordt voorzien. Niet weinig werd bovendien deze taak verlicht door de zendingen uit Amerika, welke de bekende Rockefeller Foundation deed toekomen, zodat, op die manier bv. de bevolking van het gehele vluchtoord Uden aanvankelijk van het nodige werd voorzien.

Ook inzake de werkverschaffing heeft de Rockefeller Foundation zich uiterst verdienstelijk gemaakt door de vorming van naai- en breiklassen, waar een groot aantal vrouwelijke vluchtelingen kleren en ondergoed vervaardigden voor de geïnterneerde soldaten en voor hun medevluchtelingen. Deze bemoeiing werd door de regering dermate gewaardeerd, dat toen de Rockefeller Foundation op 5 juni 1915 de werkzaamheden staakte, zij door haar werden overgenomen en opgedragen aan de bovengenoemde centrale commissie. Er bestaan thans nog een 5-tal klassen, verspreid over het gehele land; ruim 500 naaimachines zijn in werking.

In de naai- en breiklassen werden 969.041 stuks vervaardigd. De kledingstukken worden verstrekt aan de vluchtelingen; het naaiwerk, gemaakt in de naaiklassen te Albertsdorp, Heidekamp en Gaasterland, waar gezinnen van geïnterneerden zijn gehuisvest, wordt uitsluitend gezonden aan de centrale magazijnen voor militaire kledij te Amsterdam, die ook de grondstoffen verstrekken.

Het breiwerk wordt verkocht aan de magazijnen voor militaire kleding en voor de ontvangen gelden wordt nieuwe wol gekocht. Op deze wijze werd 48.000 gulden verwerkt aan wol.

Behalve deze werkverschaffing worden aan de vluchtelingen in de kampen, indien mogelijk, huiselijke bezigheden en buitenarbeid opgedragen, ten einde te werken tegen de lediggang enerzijds, maar anderzijds ook tegen een ontnemen van brood aan de Nederlandse werkman.

Een onderzoek is ingesteld of geen werk kon worden gevonden voor een aantal mannen bij de landbouw. Daartoe is door de minister van landbouw, nijverheid en handel de bemiddeling ingeroepen van

verschillende landbouworganisaties. De pogingen in deze richting hebben niet veel resultaat opgeleverd.

Een voortreffelijke wijze van werkverschaffing heeft tot doel de zogenaamde wederopbouw van België. Ter vervanging van de vele verwoeste woningen zullen namelijk niet aanstond overal stenen gebouwen opgetrokken kunnen worden. Daarom worden hier te lande door verscheidene vluchtelingen houten huisjes getimmerd, welke uit elkaar genomen kunnen worden, om na reeds hier bewoond te zijn geweest, te zijner tijd in België weer te worden opgebouwd. Het plan hiertoe is tot stand gekomen na bespreking tussen de minister van binnenlandse zaken en de Belgische minister Helleputte. De uitvoering geschiedt onder leiding van de voorzitter van de centrale Rijkscommissie en de kosten worden grotendeels bestreden uit een gift welke Denemarken deed tot een bedrag van ongeveer 325.000 gulden, terwijl ook de Society of Friends vanuit Engeland met raad en daad hen die hiertoe samenwerken, terzijde staat. Te Ede werken thans 92, te Uden 75 en te Gouda 72 timmerlieden, meubelmakers, schilders en smeden.

Het aantal werklieden is dit jaar verminderd, doordat velen naar elders zijn vertrokken.

De onkosten van deze werkverschaffing hebben tot 1 juni 1917 399.458,93 gulden bedragen. De Nederlandse regering heeft in deze kosten niet behoeven bij te dragen. Het totaal aantal houten huisjes bedraagt thans 412, die in verschillende gemeenten ten behoeve van de vluchtelingen zijn geplaatst.

Ten behoeve van het onderwijs is werkzaam de centrale commissie voor het onderwijs aan de uitgewekenen, die dit zo gewichtige volksbelang in de ruimste zin behartigt. De commissie staat in

verbinding met de Belgische minister van wetenschappen en kunsten, die geruime tijd hier te lande vertoefde.

Mede ten gevolge van haar bemoeiingen is thans, zoveel mogelijk, waar de behoefte daaraan gevoeld werd, voorzien in het lager onderwijs. Uit de gelden van het bovengenoemde Deense fonds zijn verder scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs en vakscholen opgericht in de vluchtorten te Nunspeet, Uden en Ede. Ook te Gouda kwamen soortgelijke scholen tot stand, dank zij ook een Zweedse gift van 5000 gulden.

Geschiedden deze laatste voorzieningen mede onder auspiciën van de voorzitter der Algemene Centrale Rijkscommissie voor de Vluchtelingen, deze commissie heeft nog verschillende werkzaamheden binnen de kring van haar bemoeiingen getrokken. In de eerste plaats heeft zij aan het vraagstuk der huisvesting alle aandacht gewijd. Verder organiseerde zij een registratie- en inlichtingendienst.

Een bevolkingsregister der vluchtelingen werd aangelegd. 200.000 vluchtelingen werden geregistreerd, terwijl het aantal verstrekte inlichtingen op 1 juni jl. 10.902 bedroeg, die betrekking hadden op ongeveer 63.024 personen.

Sinds enige tijd wordt ook voorzien in de behoeften van gezinnen van geïnterneerde Belgische militairen. Ingesteld is een commissie voorziening in de woningnood van deze gezinnen. Er werden vier kampen ingericht. Albertsdorp bij Soesterberg, Elisabethdorp bij Amersfoort en Heidekamp en Leopoldsdorp bij Harderwijk. Sinds enige tijd voorziet de Belgische regering rechtstreeks in de behoefte aan huisvesting voor deze gezinnen; bovendien worden door enige

gemeentebesturen nog gezinnen ondersteund, waarvan het aantal nog niet kan worden medegedeeld.

Het zal wel geen verwondering wekken, dat, ondanks het vele, dat van elders werd gedaan, de uitgaven voor de Nederlandse schatkist uit de bemoeiingen der overheid voortvloeiende, ver van gering bleken. Als uitgaven die min of meer als kapitaalsuitgaven te beschouwen zijn, komen daarbij in de eerste plaats in aanmerking de bouw- en inrichtingskosten voor het vluchtoord te Nunspeet, ongeveer 411.500 gulden, voor dat te Ede, ongeveer 785.430 gulden, en voor dat te Uden ongeveer 429.770 gulden. De uitgaven, die de Nederlandse schatkist ten behoeve van de vluchtelingen deed van de aanvang af, worden in het volgende samengevat, waarbij de onvermelde bouwkosten buiten beschouwing blijven.

Kosten vluchtoord Nunspeet tot 31 mei 1917; fl. 1.561.578,01;

Vluchtoord Ede tot 31 mei 1917: fl. 1.536.572,10;

Vluchtoord Uden tot 31 mei 1917: fl. 2.124.209;

Vluchtoord Gouda tot 31 maart 1917: fl. 707.104,33.

Kosten van onderstand van vluchtelingen buiten de vluchtoorden tot einde juni 1917:

A. Onderhoud van de gewone vluchtelingen: fl. 10.800.000;

B. Onderstand van de "pauvres honteux": fl. 760.000.

Samengevat zijn alle uitgaven ten laste van de rijkskas voor de vluchtoorden en de ondersteuning buiten de vluchtoorden tot einde juni 1917: fl. 20.600.000.

Kosten van kleding en schoeisel door het Nederlandse Comité tot steun van Belgische en andere slachtoffers besteed voor rekening van de schatkist tot juni 1917: fl. 756.059,83.

Kosten gemaakt door de centrale commissie voor het onderwijs aan de uitgewekenen voor rekening van de schatkist van april 1915 tot 31 mei 1917: fl. 302.289,78. Kosten van de naai- en breiklassen van 1 juni 1915 tot 1 juni 1917: fl. 784.790,57.

Krediet bouw verplaatsbare woningen, waarvan de kosten van 1 juni 1917 af voor rekening van de Nederlandse schatkist zijn gekomen: fl. 45.640. Gezinnen van geïnterneerden fl. 386.133,56. Hierbij nog te voegen een nog niet bekend bedrag van onderstand, dat door gemeentebesturen is uitgerekte.

De kosten van vrij vervoer en extra treinen voor vluchtelingen kunnen nog niet nauwkeurig worden opgegeven. Ze zullen naar schatting 250.000 à 300.000 gulden bedragen.

Ter voorkoming van misverstand wordt er op gewezen:

1°. dat in het bovenstaande de hoofdzaken zijn weergegeven van hetgeen op rijkskosten ten behoeve van de vluchtelingen is verricht. Verwaarloosd zijn bv. kosten als voor tijdelijke vluchttoorden te Hontenisse en te Bergen op Zoom en van bijzonderheden, die tegenover het grote geheel van te weinig betekenis zijn;

2°. dat, behalve deze gelden nog zeer beduidende bedragen uit particuliere middelen zijn uitgegeven. Die bedragen zijn natuurlijk niet te schatten. Tenslotte dient in herinnering gebracht te worden, dat, in tegenstelling met de kosten van internering de uitgaven ten behoeve van de Belgische uitgewekenen geen eis ten laste van de Belgische regering opleveren, noch te zijner tijd zullen opleveren.

Het ligt voor de hand, dat de Nederlandse bevolking zich deze lasten graag getroost om het hare bij te dragen tot leniging van de rampen, die de oorlog met zich sleept.

29 juli 1917

Gisteren zijn er een dertigtal jonge dienstplichtige Belgen over de grens gekomen.

30 juli 1917

Rotterdam - Belgische scholen.

In een van de zalen van de Sint Jozefsgezellenvereniging op het Stationsplein hier ter stede, heeft gisteren namiddag de plechtige prijsuitdeling plaats gehad aan de leerlingen van de Belgische scholen. Een schoolfeest was hieraan verbonden.

De heer F. Goffart, consul-generaal van België in de Zuidelijke Nederlanden, de heren Delhez en Hart, afgevaardigden van de centrale commissie van het onderwijs aan de uitgewekenen in ons land, de consuls-generaal van Frankrijk en Rusland, de heer Buysse, Belgisch kamerlid, de heer J. J. Korndorffer, voorzitter van de plaatselijke commissie van toezicht op het lager onderwijs, verschillende leden van de commissie voor het Belgisch onderwijs hier en ouders van de kinderen, hebben deze plechtigheid bijgewoond.

Na het zingen van de Brabançonne en het Wilhelmus, nam de heer R. van Loo, als voorzitter van het Belgisch onderwijs te Rotterdam, het woord. Allereerst zegde hij alle Nederlandse, Belgische en overheidspersonen van de geallieerden dank voor hun steun. Met medewerking van de centrale commissie voor het onderwijs der

uitgewekenen en het financieel bestuur is het bestaan van de scholen verzekerd. Hij uitte de wens, dat Belgische ouders zullen voortgaan hun kinderen aan deze scholen toe te vertrouwen, want het gaat hier om een bij uitstek nationaal belang. Het peil van de scholen stijgt voortdurend, het steeds grotere aantal leerlingen is er het bewijs van. Reeds wordt aan 800 kinderen onderwijs gegeven en een vijfde school zal in september op Feyenoord geopend worden. Hulde bracht spreker aan de onderwijzers, de onderwijzeressen en de leraars voor hun vaderlandslievende en opgewekte werkzaamheid. Kinderen en ouders drukte hij op het hart indachtig te zijn aan het leed, dat België ondergaat. Met een leve België besloot spreker zijn rede.

De heer K. A. Warmenhoven heeft hierna namens de Nederlandse leden van de commissie voor het onderwijs aan de Belgen het woord gevoerd. Hij sprak van de pogingen, die in het werk gesteld worden om aan de Belgische kinderen goed onderwijs te verschaffen en wees er op, dat de Nederlandse staat immer aan de spits der volkeren stond, die aan verdrukten en vervolgd een onderdak boden.

Verder hebben nog gesproken de heer F. Goffart, consul-generaal van België en de heer Hart, lid van de centrale commissie voor onderwijs aan de uitgewekenen te Amsterdam.

Ter afwisseling werden aan de leerlingen van de hogere klassen van de lagere scholen, de middelbare school en de sectie atheneum gevestigd aan de Kortekade, de Maaskade en het Stationsplein prijzen uitgereikt, onder leiding van mevrouw Bruijnseels zijn er liederen gezongen en de muziek van de geïnterneerden heeft zich doen horen.

2 augustus 1917

Belgische kring van Leiden.

Men schrijft ons uit Noordwijk:

In dit duindorp van zomerse zorgeloosheid, waar men 's avonds boven de baan der zee, van heel ver en als hoog uit de lucht vallend het doffe bommen van het vuur der oorlogvoerenden kan horen, is – herinnering daaraan – door de Belgen zelf voor hun krijgsgevangenen een hoeveelheid arbeid bijeen gebracht: handwerk van vrouwen, kunstnijverheidsvoorwerpen en schilderwerk door mannen. Vriendelijk en vrolijk liggen de met zoveel moeite ontstane borduurwerken in hun klare witheid uitgespreid. Lierse naaldkant, Brugse, Cluny en Duchessekant vinden we als namen in de catalogus vermeld bij al de schone kantwerken, waarmee de tafels overvol belegd zijn. En met deze lange tafels vol zijn drie ruime vertrekken gevuld! Na de tentoonstelling zo kort geleden in Leiden gehouden, kan men bij de hoeveelheid en schoonheid van dit werk ontzag voelen voor dat groepje Leidse Belgen dat, steun vindend in hun onderlinge bevreendheid, daaruit de moed put voor zo grote arbeidzaamheid.

Tot deze werkkraftigen behoort ook de schilder Baeyens, die hier met alweer nieuwe werkproeven voor de dag komt. Een groot pastel: de brug wijst zelfs op een nieuw streven van de schilder naar meer toon en minder kleur. Hoeveel sterker zou dit gegeven echter, aldus opgevat, in olieverf zijn uitgesproken. Nieuw ook zijn de kleine stadsgezichten van Leiden die decoratief zijn opgevat doch de doorkneedheid van de schilder niettemin tonen in het gemak waarmee hij zich van de vormen bedient. Bij het zien van deze tekeningen en schilderijtjes, komt men te denken welk een

voortreffelijk album van Leiden uit al dergelijk werk zou zijn samen te stellen.

“Achter de kerk” vinden we hier terug, een der meest geslaagde tekeningen van Baeyens, waarvan Noordwijks burgemeester jhr. van Panhuys zich op deze tentoonstelling het bezit heeft verzekerd.

“De Grote Markt te Gouda” is er dan nog en het indrukwekkende werk: “Aan de Mare”. Van Lefebvre toont deze tentoonstelling het gevoelige: moederportret, portret van een bejaarde dame die peinzend de vingers tegen de wang houdt en vaag recht voor zich staat, de toeschouwer als aankijkend. Als portretproeve hadden we hier graag van deze schilder het knappe portret van de journalist Elout gezien. Wel zijn hier nog andere stalen van Lefebvre’s werkzaamheid, kleine studies van landschap en zee, luchteffecten soms alleen, die kleine kleurige vlakjes aan de wanden vormen.

3 augustus 1917

De Belgen en de levensduurte.

Ste. Adresse, juli.

Bij een bezoek aan de instellingen van de coöperatieve vereniging, Het Belgisch Gezin, te Havre, is de voorzitter zo vriendelijk geweest mij de cijfers van de algemene stand van zaken mede te delen. Die cijfers zijn sprekend en het mag verwacht worden, dat, wanneer binnenkort de balans is opgemaakt, reeds het eerste levensjaar een buitengewoon voordelig aanzien zal hebben.

Die cijfers van de tot nu toe bereikte totaalverkoop bedragen: Voedingsmiddelen 457.389,86 F, bier- en eethuizen 254.737,52 F, slagerij 150.080,35 F, samen 862.207,73 F.

Men mist de bakkerij. Maar dat de coöperatie zich op dat gebied niet behoeft te begeven (evenmin als op dat der schoenmakerij) weet iedereen, die hier het smakelijke brood van de grote bakkerij van het invalidendepot van de “Sous-Bretonne” at, dat aan alle Belgen wordt geleverd.

Het omzetcijfer van de slagerij is vooral van betekenis om daaruit een indruk af te leiden omtrent de welstand van het vluchtelingengezin. Temeer, daar in de slachterij van de coöperatieve in hoofdzaak het arbeidersgezin koopt, waar de andere categorieën in de slachterijen van de verschillende diensten hun vlees betrokken.

Eenzelfde gevolgtrekking zou ten aanzien van de bier- en eethuizen tot gewaagde veronderstellingen voeren. Maar hoewel het gerstenat allerm minst versmaad wordt, komt toch het hoge omzetcijfer vooral voor rekening van de eethuizen, waar de Vlaamse keuken haar beroep handhaaft.

Welk een groeikracht in deze coöperatie zit moge blijken uit de omzetcijfers van de twaalf maanden, van het eerste juist voltooide jaar; juli 1916, 2474,20 F; augustus 1916, 9360,98 F; september 1916, 26.394,50 F; oktober 1916, 36.394,31 F; november 1916, 55.767,40 F; december 1916, 70.683,44 F; januari 1917, 66.369,71 F; februari 1917, 73.516,88 F; maart 1917, 113.754,60; april 1917, 120.217,37 F, mei 1917, 135.317,10; juni 1917, 152.057,04. Totaal 862.207,73 F.

Het spreekt vanzelf dat het bestuur der coöperaties heeft getracht de inrichtings- en bedrijfskosten zo gering mogelijk te doen zijn. Voor de winkels werden gemakkelijk leegstaande magazijnen gevonden, terwijl bv. voor de bier- en eethuizen bestaande grote

winkelhuizen werden ingericht. In het geheel werd voor inrichtingskosten niet meer dan 22.000 F uitgegeven, waar tegenover staat, dat het eethuis in het midden der stad thans reeds zo de “loop” heeft, ook van niet-Belgen, dat de gegadigden voor de overname bij het vertrek der Belgen reeds een inschrijving gedaan hebben. Dat eethuis is reeds naar Normandische opvatting een “fonds” eerste klasse, dat een waarde heeft, waardoor de installatiekosten ver worden overschreden. Dit “fonds” bestaat uit het opvolgingsrecht van de huurakte, een specifiek Normandisch gebruik, waarbij alleen reeds uit de “succession du bail” bij verandering van huurder of eigenaar fabelachtige sommen worden geslagen.

Het bestuur van deze coöperatie biedt geen verschil met die bij ons, tenzij op het punt van de vergoedingen aan bestuurders, tantièmes, enz., die hier achterwege blijven. Buiten het eigenlijk personeel, verricht ieder zijn diensten volkomen belangloos en komt dus het maximumvoordeel aan verbruikers- en hulpfonds.

De voordelen, door “Het Belgisch Gezin” voor de verbruikers behaald, zijn zeer groot. Evenwel verkeert men ook in dat opzicht juist in een overgangsstadium. Er zijn namelijk nieuwe plannen in uitvoering, waardoor de inkoop op nog veel voordeliger grondslag, dan tot dusver geschiedde, zal kunnen worden verricht en de transporten ook op billijker wijze kunnen worden geregeld, maar het is op het ogenblik niet het tijdstip om daarover te schrijven. Vooreerst moeten daarvoor de jaarcijfers worden afgewacht en bovendien kan omtrent de nieuwe wijze van aankoop niet uit de school worden geklapt. Evenwel moet hier uitdrukkelijk worden vastgesteld, dat “Het Belgisch Gezin” alle bevoorrechting heeft afgewezen, noch steun van buiten ontvangt en dus op dezelfde

concurrentiekracht berust als de winkeliers uit Havre. En toch blijken de voordelen verrassend groot te kunnen zijn.

Toen de zaak te Havre bloeide, was het vanzelfsprekend, dat men ook de vluchtelingen in de provincies te hulp wilde komen, hetzij door het behulpzaam zijn bij de oprichting van zustercoöperaties in vluchtelingenmiddens, hetzij door de vluchtelingen, verspreid of in vereniging, in staat te stellen in de coöperatie te Havre inkopen te doen. De eerste pogingen zijn buitengewoon goed ontvangen, maar ... deerlijk mislukt tengevolge van de transportcrisis, waardoor de koopwaar niet vervoerd kon worden. Nu deze crisis voorbij schijnt en de verzendingen steeds meer en meer normaal plaats hebben, wordt opnieuw een proef genomen, met krachtiger middelen bovendien, zodat "Het Belgisch Gezin" weldra over een zeer groot deel van Frankrijk zijn heilzaam werk zal kunnen uitstrekken.

"Het Belgisch Gezin" is een voorbeeld ten goede. Er mogen wat neringdoenden zijn, die met een schuin oog kijken naar de winkel met de Belgische vlag en het Vlaamse opschrift, over het algemeen heeft de coöperatie een zeer goede indruk gemaakt en vindt het voorbeeld navolging. Er heeft zich in het nijverheidsgebied van de stad reeds een sterke combinatie gevormd om voor de werklieden van enige zeer grote ondernemingen een soortgelijke inrichting te openen. In de drukste winkelstraat is reeds een der grootste magazijnen, tot dusver een modewarenhuis, gehuurd, waarbij alleen voor het recht van opvolging der huurakte 100.000 frank werd betaald.

Inmiddels bewijst "Het Belgisch Gezin" dat de ondernemingsgeest der vluchtelingen en hun zin tot samenwerking niet gedooft zijn en bovendien mag er op gewezen worden, dat het bestaan en het

bloeien der coöperatie niet belet, dat het aantal Belgische particuliere ondernemingen en neringen met de dag groter wordt. Ondernemingsgeest weet zich steeds een plaats te veroveren.